

ДЕТИЊСТВО CHILDHOOD

Часопис о књижевности за децу
Година XLVIII, бр. 1,
пролеће 2022.

Издавач

Међународни центар
књижевности за децу
ЗМАЈЕВЕ ДЕЧЈЕ ИГРЕ
Нови Сад, Змај Јовина 26/II
Тел. (021) 66-11-266, 66-13-648
E-mail: zdigre@gmail.com
www.zmajevdecjeigre.org.rs

За издавача

Душица Мариновић, директорка

Главне и одговорне уреднице

Др Зорана Опачић
(бројеви 1 и 2)

Др Снежана Шаранчић Чутура
(бројеви 3 и 4)

Секретарица редакције

Др Ивана Мијић Немет

Лектура и коректура

Светлана Зејак

*Превод, лектура и коректура
шекшиова на енглеском језику*

Преводилачка агенција
AD INFINITUM, Нови Сад

Ликовно решење корица

Ана Чобрда

Графичка уредница

Весна Карајовић

Прелом

NEO KONS, Нови Сад

Штампа

ZACK, Петроварадин

Часопис излази тромесечно

Цена овог броја: 500,00 динара

Рачун Змајевих дејих игара:
340-11006551-47

САДРЖАЈ

Полемичност бајке и фантастике у змајевитим временима (Уводник).....	5
The Polemic context of fairy tale and fantasy literature in dragon-like times (Editorial).....	7
НОВИ КОНЦЕПТИ ЈУНАКА У АУТОРСКОЈ БАЈЦИ И ФАНТАСТИЦИ	
Љиљана Ж. ПЕШИКАН-ЉУШТАНОВИЋ, Одметање царева кћери – <i>Усиавана и вређено</i> Нила Гејмена.....	9
Eva Kowollik, <i>Bajke sveta iza i ispred ogledala</i> – <i>Interkulturalni world-building</i> Kornelije Funke u serijalu <i>Reckless</i>	19
Vildana R. PEČENKOVIĆ, <i>Novi koncepti junaka</i> u savremenoj bosanskohercegovačkoj bajci.....	29
Мирјана М. СТАКИЋ, Проблематизовање функције помагача у ауторској бајци.....	41
ЗМАЈЕВА ПЕЋИНА: РЕФЛЕКСИ ФОЛКЛОРНЕ БАЈКЕ У СЛОВЕНСКИМ КЊИЖЕВНОСТИМА	
Дејан В. АЈДАЧИЋ, О шумским демонима у словенским књижевностима XIX века	53
Magdalena E. SLAVSKA, <i>Poljska dečja fantastika</i> u srpskom prevodu (1991–2021)	65
Emma Z. Bálint, <i>Through the Woods: Exploring the forest</i> of a contemporary fairy tale rewriting for young adults	76
Ружица Д. ЈОВАНОВИЋ, Рефлекси фолклорног наслеђа у роману-бајци <i>Злајна Јора</i> Тиодора Росића	88
ЗМАЈЕВИТА ПОЕЗИЈА И ПРОЗА	
Оља С. ВАСИЛЕВА, Бајка о бајци Дејана Алексића.....	95
Вишња С. МИЋИЋ, Одједи бајке у савременој српској поезији за децу	105

ОДЈЕЦИ БАЈКЕ У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ ПОЕЗИЈИ ЗА ДЕЦУ

САЖЕТАК: У раду се разматрају типови поетског обликовања мотива, сижеа и ликова из бајке у савременој српској поезији за децу. Наше истраживање биће усмерено ка питању различитих типова дијалога поетског са референцијалним текстом одређене бајке или бајке као жанра. Њихово тумачење имаће за циљ расветљавање различитих праваца ангажовања читалачког искуства младог читаоца и могућих потенцијала за покретање новог читања бајке. С обзиром на ширину корпуса, циљ рада је да се опишу типови интертекстуалних веза, а да се у квалитативној анализи расветле поступци у којима је најприсутније проблематизовање образаца бајке.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: читалачко искуство, интертекстуални дијалог, образац бајке, деконструкција, негативни протагонисти

*Знаш зашто награсиаш бајке?
Исувише су стварне.*

Мирослав Антић¹

Правци препознавања одјека бајке

Проучавање одјека бајки у савременој поезији за децу могло би се простирати у најмање два правца – ка разумевању аутентичних одговора песника који су пре свега читаоци бајки и ка претпостављању начина на које ти одговори потенцијално ангажују читалачко искуство нај-

млађих читалаца. Другим речима, бавићемо се типовима ауторских рефлексија подстакнутих бајком и питањем шта се у дечјем читалачком искуству тиме потенцијално проблематизује и/или мења.² Узећемо као полазиште претпоставку да модерна свест младих читалаца захтева нова читања традиционалних форми (в. Марковић – Мићић 2016), а да су управо одјаци ових форми у савременој дечјој поезији на трагу идентификовања нове читалачке свести. Простор за разумевање одјека бајке налазићемо у расцепу између претпостављеног слушаоца/читаоца традиционалне бајке и претпостављеног савременог читаоца те исте бајке – празних и проблемских места које његова свест опажа, иако у читалачком споразуму на њих једнако пристаје. Овде треба додати да ће се у раду показати како се покретачи за ступање у дијалог с бајком налазе у ауторском читалачком доживљају и поетској реакцији савремених песника, подстакнутих друштвеним околностима и важећим културним обрасцима. У фокусу

* Visnja.Micic@uf.bg.ac.rs

¹ Тако *замислиш небо*, 1986: 109.

² Овде претпостављамо да је дечје читалачко искуство формирано хронолошки – од бајке ка песми у којој се јављају одјаци. С овом претпоставком, верујемо, и песници стварају. Међутим, треба имати у виду да смер читања може бити и обрнут (в. Мићић 2020: 11–14)

ће бити тумачење поетских текстова у којима је најприсутније проблематизовање појединачних образаца бајке или пародирање конкретних бајки.³ С обзиром на хетерогеност корпуса, тематску анализу засниваћемо на поетски ангажованим елементима бајке.⁴

Први талас деконструкције традиционалне бајке, у оквирима самог жанра – најпре код Андерсена – био је усмерен ка пародирању аристократизма, који је усмена бајка апсорбовала. У песми Десанке Максимовић „Бајка о тврдоглавој змији” (1993: 145), принцеза јединица заљубљује се у обичног зелембаћа, због чега је отац, змијски цар, проклиње. Душан Радовић у песми „Замислите” (1995: 321–323) за јунака бајколике песме не узима ни принца, ни адмирала, ни официра, већ разбојника Кађу. На овај тип деконструкције надовезује се и Љубивоје Ршумовић с песмом „Ово је песма о краљу” (2009: 221). У обрнутој перспективи из које се пева, краљ није достојан праље: „Ал праља није принцеза / Она срце завеза” (в. Јовановић 1998: 20). У песми „Досадно ми је” (2009: 222, 223), у неочекиваном сатиричном обрту, прохтев некадашњег краља не може се испунити и у духу важећег друштвеног уређења проглашава се представник радничке класе – Коста, главни чистач каменог моста: „где си видео шако јада / да путар неком / земљом влада”. Више песама тематизоваће размаженост принчева и принцеза, премда не увек уз чврст ослонац у бајци. Једна од сликовитијих пародија тог типа нашла се у песми „Принцеза” Добрице Ерића (1979: 25). Идиличне сцене бала, сусрета с принцом и сентименталне припреме венчања, пресецају стихови: „И рече Цици / с росом у оку: / – Устани, кћери, / да пустиш стоку!” Присутна је, као што видимо, депатетизација сваке театарности и критика елитизма. Надаље ће

се одједи бајке кретати у сусрет захтевима измењеног друштва, његовим брзим и недоследним променама.

За што нико није знао, мислили су да је зао⁵

Као предуслов нашег разматрања узећемо досадашња проучавања односа народне и уметничке бајке (Vuković 1996: 188–190; Опачић 2011: 17–37) и увиде о променама поларизације добро–зло. За разлику од традиционалне форме, у којој су јунаци (протагонисти) једнодимензионални и махом сведени на функције (Prop 2012; Liti 1994: 10–27), а функције поларизоване на позитивне и негативне, уметничка бајка, између осталог, поларизацију интериоризује. Борба између добра и зла дешава се чешће на унутарњем плану, као сукоб, слика-

³ Због обима рада ово излагање се неће детаљније бавити: а) поетским текстовима који бајку *помињу у наслову као њесму о ужасима* (две песме Десанке Максимовић: „Над књигом бајки”, која преиспитује сурови бајковни свет у доживљају најмлађег читаоца, али са надом у срећан крај, и „Крвава бајка”, која бележи суровост рата и неповратни губитак. Ту је и песма Гордане Брајовић, „Уместо бајке”, која такође тематизује суровост рата, сликану из перспективе детета. Песма „Бајка” Данијеле Квас пева о ужасима доживљаја света из перспективе детета које се осећа запостављено након што у дом стигне принова); б) *јесмама о бајкојисцима* (Драган Лукић, „Ружно паче”, Драгомир Ђорђевић, „Браћа Грим”); 3) *јесмама у којима се преузимају формалне одлике бајке* (преузимањем формалних одлика бајке ствара се читалачко очекивање, као чудесни оквир који ће одредити код читања и основу за поетски обрт: Григор Витез, „Зекин сат”, Душан Радовић, „Плави зец”, „Страшан лав” итд). Осим поменутог, у раду ће изостати и дискусија о хронологији настајања издвојених песама.

⁴ Неизмерну захвалност за помоћ у одабиру текстова који ће се наћи у анализи дугујемо песнику Бранку Стевановићу.

⁵ Рефренски дистих песме „Био једном један вук” Љубивоје Ршумовића (2009: 88).

њем психолошког и емотивног живота, чиме се карактеризација главног јунака димензионира. Такав помак у развоју жанра бајке отворио је питање могућег комплекснијег сагледавања негативних протагониста и залагања за преиспитивање њиховог изједначавања с функцијом. Овде треба напоменути и то да сама бајка, како у ликовима, тако и њиховим строго дефинисаним функцијама, чува архетипске представе људске психе и да је у том смислу њено значење несводиво на прости сиже (Mabij 1973: 42–52, 61–75; Liti 1994: 114–117). Макс Лити (1994: 116) каже да психолошко тумачење открива како се поједине фигуре бајке могу тумачити као делови људске личности, а сама бајка као приказ унутарњих душевних процеса:

Мада овај закључак нема снагу апсолутног доказа, ипак се мора признати да човек фигуре бајке, баш зато што се оне психолошки непосредно не описују и што делују само као симболи без тежине, може да осети и доживи као слике унутарњих сила и процеса.⁶

Симболика сваког елемента бајке прегнантнија је него што ће се у овом покушају мапирања рефлексија у савременој поезији за децу то до краја моћи исказати.⁷ Ипак, није безначајно евидентирати да се поменута проблемска питања бајке јављају и у дечјој поезији, да је тежња ка комплекснијем сликању негативних протагониста постала мотивом многих савремених поетских текстова за децу, а да материјал још није исцрпљен. Иницијатор оваквог стваралачког односа према наслеђу бајке свакако је Љубивоје Ршумовић са збирком *Још нам само але фале* (1973). Он даје глас аждајама/змајевима/алама, позива на саосећање и бригу о њима, на разумевање улоге која им је неправедно

додељена, на разбијање стереотипа. Тако је низ његових песама, а за њима и песама других песника, запитан над оним што се у традиционалној бајци не доводи у питање. Овде ћемо покушати да сачинимо преглед најупечатљивијих певања из перспективе негативних протагониста бајке.

Манифестом овог низа Ршумовићевих песама (2009) могла би се прогласити „Тужица једног змаја” (149), у којој се разоткрива проблем функције негативних протагониста из перспективе имплицитног савременог читаоца бајке:

У моме целом
змајевском веку
Људи ме гоне
и главу ми секу
А ја чим њупнем
царску кћер
Одмах ми кажу
да сам звер.

Шта нам ови стихови говоре о бајци? Змајеви су у приповедању потребни како би се у њих пројектовало свако зло и агресија. Драган Хамовић у својој збирци песама о змајевима, *Рођен као змај – њесме деце и нимало наивне*, питање њихове неопходности изражава позивом на окретање перспективе у сагледавању функције коју имају, па каже: „Али без њих нема опште равнотеже!” (2019: 22).⁸ Улога зма-

⁶ Према Јунгу (Carl Gustav Jung), архетип је манифестација психолошких порива која се испољава у фантазијама и која своје присуство открива преко симболичких слика (2018: 60–61). Те слике граде се, ако поједноставимо објашњење, на архаичним остацима колективног несвесног.

⁷ Аждаје, змајеви и уопште митолошке представе у најширем смислу репрезентују подсвесни нагонски део људске психе (уп. Jung 2018: 61, 62).

⁸ Према речима Цветана Тодорова, „натприродна бића надокнађују недостатак узрочности” (2010: 105).

ја у бајци управо је нарушавање полазне равнотеже, како би се борбом јунака она на крају поново успоставила – што би било немогуће да нарушавања није било. Ту је, наравно, и равнотежа у поларизацији ликова – ако имамо искључиво позитивне протагонисте, као противтежа потребни су искључиво негативни (чак и ако ће се у новом читању испоставити да ни једни ни други то нису, нити могу бити). Правац деконструисања тежи релаксирању поларизације. Заснива се на истицању значаја функције негативних протагониста – чак и неопходности њиховог постојања, али и намере да се садржај њихове функције прихвати као такав, чиме се афирмише и њихова архетипска димензија. Ршумовићевом песмом „Ако видите аждају“ читалац се експлицитније примиче томе питању. Аждаја у њој запитана је над људском мржњом, компетентна да постави то питање, јер је из бајковног искуства с људима више него позвана да о њој сведочи. У овим песмама назире се намера разоткривања пројекција људске мржње и злобе које ови ликови у бајци имају задатак да персонификују.

У песми „Аждаја своје чеду тепа“ (165) мајка стрепи због будуће кобне судбине аждајчета када се буде нашло у својој бајци. Бајка је у овој (али и у песми „Нису ни але будале“) представљена као просторна одредница, место у коме ће се аждаја наћи да би остварила свој „животни задатак“. Читалац се позива на сагледавање жртве лика коме је додељена тако незавидна функција (в. Мићић 2020: 146–149). Овде треба евидентирати и обртање хронологије читања⁹ – оно што из ових двеју песама сазнајемо о аждајама дешава се (у „унутаркњижевном“ времену) пре њиховог одласка у бајку. Могуће је и да ће такав поредак утицати на превредновање

читалачког искуства с бајком. Следећи степен упознавања онога о чему бајка ништа не каже свакако је наглашена емотивност аждаје, као поетски ангажман. Њу ћемо наћи и у песми „Зашто аждаја плаче“, с бригом због одбачености аждајчета, а затим и у песми „Краљевић Марко и ала радознала“ Бранка Стевановића (2019: 11–13) и њеним драматичним изјавама: „Одрубите ми главу, / ако не знаш за доброту праву“ (2016: 24, 25)¹⁰. У песми Стевана Милошевића „Аждаја напушта бајку“, она „подноси отказ чувеној бајци“ како би могла да чува „аждајчиће мале“. И змај у песмама Драгана Хамовића (2019: 43, 44) негује породичне вредности кроз присни однос са ујном и стриним. Након ових поетских читалачких искустава са емотивним светом негативних протагониста, однос младог читаоца према њима потенцијално се мења, и у постојећем и у будућем искуству са бајкама. Поетски програм усмерен је ка освешћивању и прихватању архетипских конструката које ти ликови у бајци имплицитно представљају.

Са намером да читаоце охрабри у прихватању различитости и напуштању предрасуда, Љубивоје Ршумовић тражи милост за негативне протагонисте – сентиментално у песми „Био једном један вук“ (88), а шаљиво у песми „И баба рога је била мала (163)“¹¹, у којима се, иако у различитом тону, приказује и питома страна њихове природе, уз прихватање онога што и није тако питома. Покретање интимних

⁹ О хронологији читања в. Мићић 2020: 11–14.

¹⁰ Радознала ала у овој песми моли Марка Краљевића да је узме за љубимца, као што и у Ршумовићевој песми „Идила“ (146) своје алавом љубимцу госпођа најприродније, у иронијском тону, „баца принцезе у зјала“.

¹¹ Сличан поетски поступак наћи ћемо и у поеми „Бајка о Смрти“ Владимира Вукомановића Растегорца.

исповести аждаја отворило је простор и за реч о љубави према себи, у песми „Једна слатка аждаја Тереза” (о аждаји која ужива док „пече принцез крофне” од принцеза које је претходно наловила), и љубави према другоме, у песми „Два акрепа” (157). Њихов незграпни живот у хуморној ноти опеван је као прихватљив и природан. Он у фрагментима евидентира оно што би емотивни живот било ког комплекснијег књижевног лика могао да обухвати. Ршумовић ову линију деконструкције окончава песимистично, сликањем очајног змаја у крајњој немилости због неподношљивости и сивила његовог (ропског) живота у песми „Једног змаја крај” (166).

Из описаног низа издваја се и бочна линија стваралачког тумачења улоге аждаја из бајке у одрастању деце. Две песме Љубивоја Ршумовића у међусобном полемичком односу заснивају се на критици васпитања. У првој, „Шта мајке из Ливна нису знале” (147), преиспитује се некадашњи начин васпитавања, који се заснивао на застрашивању деце. Мајке налазе алу да им „једе” децу радозналу. У другој песми, „Ни пет пара” (142), критикује се савремени васпитни образац који не оставља места за дечји страх: „Свет је постао без везе / Све принчеви и принцезе / Ни пет пара се не даје / За нас сироте аждаје”. Овде се не црпи само традиционални материјал из бајке већ се ослонац гради и на читалачком искуству са Андерсеновом „Принцезом на зрну грашка” и критици данашњих размажених генерација.¹² Један такав принц, у завршној песми бајке за извођење *Прича о принцу јединцу* Бранка Стевановића (2004: 59), телефоном позива алу да је обезглави и тиме се прослави: „Ја сам принц јединац, много жедан славе. / Намеравам зато да вам дођем главе!”

Опет се у средишту деконструкције јавља идеја о неопходности негативних протагониста. На послетку ће савременом кризом читања, услед популарности друштвених мрежа, до којих змајеви „не добацују”, неуспех аждајине потраге за мужем игролико аргументовати Пеђа Трајковић у песми „Свака аждаја нађе свога змаја” (2015: 14, 15). Његова аждаја, немајући куд, сама се упушта у литерарну потрагу за змајем, јер бајке више нико не чита.¹³

На крају излагања о змајевима треба поминути још један правац проблематизовања образаца бајке – позивање јунака да поступе мудрије. У песми Стевана Бешевића „Бајка о змају огњеноме” (Радовић 1995: 222–224), змај на крају ипак страда, али не у борби, већ искључиво због лукавства, пошто му „Баба Нежа” потури јежа да га прогута. Овде се из бајковног сижеа изоставља борба са змајем, задржава се потреба за надмудривањем, али се однос према негативном протагонисти не мења. Он остаје у бајковној функцији, а његовом се страдању у читалачкој интенцији равнодушно тежи.¹⁴ С друге стране, у песми Драгана Хамовића „Змај и јунак” (2019: 20) декомпонује се сиже

¹² Међутим, присуство змајева, аждаја и ала у поезији за децу није увек засновано на материјалу из бајке. У песми „Било је пролеће и месец мај” сиже песме развија се на буквализацији идиома *као змај*, што се пародира и у песми Драгана Хамовића „Змај у градском зглобном аутобусу”. У његовој збирци *Рођен као змај* само део песама упућује на бајковног змаја, а осим тога змај се оживљава и као титула, одважни пратилац историјских личности, дух народа, па и као алузија на српског песника Јована Јовановића Змаја.

¹³ Уписавши се у библиотеку, она се тамо симболично венчава за сабрана дела Чика Јове Змаја, а за тај подухват добија читалачку значку.

¹⁴ Мање важно за нашу тему, али не и безначајно, у овој се песми пародира и функција главног јунака, која је, не случајно, додељена баби. Баба ће бити јунак и у песми Гордане Малетић „Невоље са змајем”, у којој се преузима централни

бајке „Чардак ни на небу ни на земљи”, а усмерава ка споразуму између змаја и јунака. Бајка и место деконструкције нису случајно одабрани. Змајево страдање у бајци наступа са прекидом идиличне сцене коју брат затиче у чардаку, где види своју отету сестру како седи са змајевом главом на крилу.

Иако је змај одсутан сном, а тиме и сасвим неосетљив на додир, сестра га с пажњом биште. Она моли брата да оде. Међутим, није јасно да ли је узрок томе страх за братовљев, њен или змајев живот. Она зна место потенцијалног смртоносног ударца, што нам говори да змај верује девојци (Mičić – Marković 2017: 85–87).

Уједно, „сведочи о интимном односу” (Шаранчић Чутура 2017: 183). Да ли се она у овим сценама двоуми над змајевом судбином? Приповедачевим варирањем њеног именовања, јер у прва два неуспела братовљева покушаја он је назива *ђевојком*, а у тренутку одлуке да помогне брату поново је релационо именује *сестром*, у питање се може довести оправданост чина змајевог убиства.¹⁵ У Хамовићевој песми се каже: „А змај није више нека зверка прека, / Није изабрао да буде – препрека”. Имплицитно се тиме овај змај проглашава достојним саговорником у решавању бајковног сукоба –

мотив из бајке „Змија младожења”. Змај се, још као беба, смешта у породицу као незграпни љубимац који постепено почиње да гуши укућане својим присуством. Уместо спаљивања, његову ће „кошуљу” – како би га се породица коначно решила, заједно са осталим прљавим вешом баба орибати у сапуници.

¹⁵ Аргумент за разматрање односа змајева према отетим принцезама налазимо и у бајци „Баш-Челик”, у којој оне и након посете брата остају за њих венчане. Међутим, у жанровском кључу, три братовљева покушаја могу се тумачити и као жанровска одлика бајке и због тога се не доводи у питање.

договором.¹⁶ Друштвени ангажман подстицања толеранције, поштовања различитости и превазилажења предрасуда, чему се у поменутих песмама експлицитно тежи, у себи неминовно доноси елементе деконструкције и новог вредновања психолошког слоја бајке.¹⁷

*А и живела си дуго, Пејсљуго*¹⁸

На трагу редефинисања статуса негативних протагониста нашло се разноврсно поетско деконструисање мотива из најпознатијих бајки. Међу њима, најзаступљенија је „Црвенкапа”. Најпре је у песми Григора Витеза под насловом „Јунаци из приче” присутно свођење на апсурд елемената које је цивилизација превазишла: „Само, дуго је чекала бака, / Јер је Црвенкапа видјела вука / Кад је ишла крај зверињака” (2011: 350). Поетски циљ и импулс за пародирање могло би бити разоткривање елемената бајке који код претпостављене публике неће побудити одговарајући доживљај, јер их она нема у свом животном искуству.¹⁹ Међутим, у овој игри могућег спрам немогућег по страни

¹⁶ Овде није сувишно напоменути да су у бајци на коју се текст песме ослања стварни непријатељи јунака његова старија браћа, те да она примарно говори о братској зависти, а да је улога змаја нарушавање равнотеже које омогућава реализацију централног сукоба.

¹⁷ У кључу Јунгове теорије, поетске тежње за интегрисањем негативних протагониста у њен свет (који их је одбацивао) могле би се тумачити и као мапирање пута будуће индивидуације младог читаоца кроз интегрисање психолошких конструката и редефинисање њихових функција, а тиме и нове (читалачке) свести, што је предуслов и за жељене цивилизацијске промене.

¹⁸ Завршни стихови песме „О Ивици и Марици и злочестој старици” Поп Д. Ђурђевог (2014).

¹⁹ О реалистичној мотивацији у зачецима модерне поезије за децу в. у Опачић 2015: 107–110.

је остао архетипски слој бајке, мотив *скрећаша с њуша* и улога вука у њој.

У песми Јова Кнежевића, „Била бих Црвенкапа” (2001: 84), у наизглед наивној имитативној игри девојчице – лирске јунакиње песме, подела улога доноси се у духу психоаналитичког приступа бајци. Женски ликови се недвосмислено пресликавају, лик ловца додељује се, не случајно, тати (в. Betelhaјm 1979: 199), а лик вука и простор опасности *скрећаша с њуша* девојчица цртањем своди на представу. Према речима Мишела Злотовица (Michel Zlotowicz), „дете не ствара представу о крхкости свог тела на основу искуства, него на основу слика које служе као замена за оно што се није догодило” (1982: 54–55). Функција тих слика је „да изразе насиље и уништавање” којим ће се деци улити страх од могућих опасности, што девојчица чини дословним цртањем. Занимљиво је приметити и да јунакиња поседује црвену капу, али не и корпу у којој би се колачи могли понети – имитативна игра конкретне објекте иницирања и реализације опасности преноси на план имагинације.

Мошо Одаловић представља сиже „Црвенкапе” као непоуздану новинску тему у песми „Да чујемо вука” (2008: 88), критикујући уједно начине савременог масовног информисања: „Сва планета препричава злочин”. Вук се позива да потврди или демантује гласине. Симулирајући дневне вести, у сензационалистичком стилу, песнички субјект нагађа вукову перспективу. У истом духу, гласине о ловцу новински обликује као хируршки занат. У завршном дистиху се опредељење читалаца ове сензационалне вести, усмерено претходном контрадикторном пропагандом, упошљава у корист вука, а противу ловца: „Нађи ловца из бајкиног словца – / Водим децу, хоће да га бију!”

Песма Ђорђа Фишера „Вук и друга Црвенкапа” (2016: 14, 15) склопљена је на основама психоаналитичког и феминистичког тумачења бајке. Песнички субјект, за разлику од приповедача бајке, разоткрива карактер вука скривен иза љубазности и слаткоречивости (в. Betelhaјm 1979: 201). Тиме гради очекивање за Црвенкапину асертивну реакцију, уместо ранијег препуштања. Проткани хумором, нижу се описи девојчициних борилачких вештина које примењује на вуку, све док га не доведе до свести: „Постало му сасвим јасно / Да је схватио / Прекасно / Да сад нема / Циле-миле, / Јер ни Црвенкапе нису / Оно што су некад биле”.²⁰

У духу свог „деструктивног неимарства”, Поп Д. Ђурђев у песми „Нова теорија о настанку врста” (2014: 67) одлази корак даље, доказујући најпре у њој *како се досијева у стомак*. Имајући у виду једину деци познату теорију о томе, Поп Ђурђев управо хвата аналогију са инфантилном алогијом, не либећи се да у своје стихове угради и потенцијално ласцивне садржаје. Тај потенцијал најмлађи (компетентни) читалац неће препознати, јер је читајући бајку сазнао како су бака и Црвенкапа доспеле у вучји стомак:

после оног у шипрагу
своју вучицу драгу
одвуче вук
на ултразвук.

²⁰ На пародирање Црвенкапине наивности наишли смо у *Баснама нашеј времена* Џејмса Тербера (Thurber 1940: 3). Он мења крај бајке сликовитим објашњењем Црвенкапине асертивности. „Приближила се не ближе од седам метара од кревета када је видела да то није њена бака, него вук, јер чак ни са ноћном капом вук не личи на вашу баку ништа више него што лав компаније Метро-Голдвин-Мајер личи на Келвина Кулица. Стога је девојчица извукла пиштољ из кошаре, устрелила и убила вука. Наравоученије: Преварити девојчице у данашње време није тако лако као што је некада било.”

Завлада мук,
 кад доца,
 ловац Јоца,
 поче да звоца:
 – Да ли сте ви у браку,
 ил' ја то видим у стомаку
 Црвенкапу и баку?

Ни именовањем ловца лекаром који изводи царски рез неће се битно нарушити сиже бајке, имајући у виду да се слика исецања вучјег стомака налази и у изворној бајци. Присутна је, видимо, пародија психоаналитичког тумачења бајке, које у њој види наговештаје идеје о трудноћи и асоцијације на царски рез (уп. Betelhaјm 1979: 198). Следећа пародијска слика наслања се на Дарвинову теорију: „– Не може наука и струка / тек тако да се брука, / човек је постао од мајмуна, / а не од вука”. Из ње, дакле, ослобађање баке и Црвенкапе из стомака поистовећује се са иницијалним доласком човека на свет (в. и Радмиловић 2019: 89–90). У свакој хумором обојеној песничкој слици Поп Ђурђев примењује другачије обрасце вица – од језичких, преко логичких, до идентитетских. У последњој строфи присутна су сва три (буквализација идиома *велика зверка*, бака и унука истовремено у статусу кћерке, проглашење очинства): „Ипак је, у присуству звери, / признао за своје обе кћери, / а биле су задовољне и једна и друга ћерка, / јер им је отац – велика зверка.” Међутим, кључ за тумачење ове песме, који је уграђен у њену структуру, никако не рачуна на то да је читалац разуме (пре)озбиљно.²¹

Вештица из бајке „Ивица и Марица” добија у поезији више прилика да се изјасни или да се о њеном животу чује. Она честита савременим родитељима на правилном телесном одгоју деце, иронично изостављајући говор о родитељској (не)бризи за духовни живот (у песми Дра-

гомира Ђорђевића „Исповест вештице Смиљке”, 2017: 215). Иако шипарица, у стиховима Поп Ђурђева („О Ивици, Марици и злочестој старици”), Марица проговара о старичином бурном животу и заслуженом скончању у пепелу, тј. „урни”, из чега се изводи неочекивана, а ипак логична етимологија њеног имена у завршном дистиху: „а и живела си дуго, / *Пейџљуио*”. Логична – јер се скончање у ватри и пепелу асоцијативно може везати за одабрано име. Неочекивана – јер се Пепељуга коју знамо одликује патријархалним васпитањем, смерношћу и пасивношћу, а нипошто бурним животом (в. Пол 2013: 175–193). Питамо се да ли је њено скончање у руху старице, у контексту еманципације, овде слика смене генерација женских ликова из бајке (уп. Радмиловић 2019: 85–86), или коначног напуштања патријархалне улоге жене у њој. Да ли је вештица коју данас „спаљујемо” лик жене патријархалног одгоја?²² А шта бива с вештицама из бајки? Коначно ће „Вештице на суду” Стевана Милошевића (2019: 16, 17) демантовати све оптужбе на свој рачун и поднети контратужбу Ивици и Марици, Снежани, патуљцима и браћи Грим.²³ Чини се да су ове три песме, осим са бајком, и у својеврсном међусобном односу дозивања.

Превредновање бајке „Ружно паче” (2002: 26) Благоје Рогач у истоименој песми покреће

²¹ У песми „Три прасета без холестерола”, истог песника, вук напушта бајку и креће за Црвенкапом, претходно згађен због нехигијене прасића (о селидби јунака из једне бајке у другу в. и Мићић 2020: 159–172).

²² Знајући да су вештицама проглашаване и спаљиване жене које су се управо супротстављале патријархалним улогама и биле вође и подстрекивачи побуна.

²³ Бајка о Снежани актуелизована је у песми „Патуљак Туљак и седам Снежана Жана” Гордане Брајовић, обртањем перспективе у којој седам Снежана „на длану чувају” једног патуљка. Григор Витез у већ поменутој песми „Јунаци из приче” патуљке претвара у фигурице од чоколаде.

отварањем дијалога за преиспитивање улоге мајке патке. То је мајка која је морала да се одлучи између прогонства пачета и потпуне пропасти остале деце, ако подржи дете чија различитост смета окружењу.²⁴ Клариса Пинкола Естес (Clarissa Pinkola Estés) пише: „Када је мајка приморана да одабере између детета и културе то значи да је та култура ужасно окрутна и неразумна” (2017: 208). Песма говори о лабуду који позива патку на своју рођенданску прославу. Мајка је тим позивом збуњена, чиме песнички субјект имплицитно сугерише да она овај позив не заслужује. Лабуд га образлаже у следећим стиховима: „Казаћу ти, мајко мила, / зашто моје очи зраче, / ти си мене испилила – / ја сам твоје ружно паче!” У тренутку потпуне остварености, лабуд негује захвалност према мајци која га је донела на свет. Ова песма потврђује лабудову лепоту, додајући јој нову димензију – превазилажење комплекса, способност разумевања и опраштања. Нешто оштрије, Бранко Стевановић је своју реакцију на бајку, у песми „Лабудово писмо” (2007: 39), усмерио ка проблематизовању насловне синтагме и њеног значења.²⁵ Идентификовање песничког субјекта није једносмислено. Дословно, то је лабуд – још једна од животиња из *Зоолошке њесмарице*. У другом слоју, то је савремени читалац Андерсенове бајке који се поистовећује са јунаком. С питањем да ли се синтагма односи и на њега, обраћа се Андерсеновој сени: ако је као аутор бајке упознат са судбином Ружног пачета, чему потенцирање полазног комплекса кроз целу бајку, а посебно у њеном наслову?²⁶ Ово питање, рекло би се, усмерено је ка критици друштвеног васпитног обрасца и исказивању потребе за препознавањем потенцијалâ пре него што се они неким чудом сами испуне. Коначно, један стих песме упућује на

то да је лабуд који пише писмо можда и сам песник, забринут за оно што ће из његовог пера изаћи: „На бајкама ти алал вера, / али од једне – дрхте ми пера”.

Уместо закључка

С обзиром на то да је традиционална бајка записивањем затечена и заточена у једном тренутку, она се у читалачкој свести у различитим периодима морала „пропустити кроз филтер” актуелних идеолошких питања: од критике аристократизма у периоду заснивања социјалистичког државног уређења, преко критике патријархалног духа из свести која се редефинише подстакнута таласом психоаналитичког и феминистичког преиспитивања друштвених образаца, афирмисања различитости, борбе за превазилажење стереотипа, до залагања за дијалог и толеранцију. Релације *бајка – дејца њесма* тешко је класификовати, како због хетерогености корпуса, тако и због чињенице да се интертекстуалне везе најчешће заснивају на истовременој примени више критеријума деконструкције: жанровски, тематски, идеолошки, критеријум реалистичне мотивације, афирмисања психолошких конструката у бајци, пародирања научних теорија, примене механизма

²⁴ Она је, силом прилика, морала да скупи храброст и пусти паче у свет, и тиме му омогући да се кроз борбу самоствари.

²⁵ И девојчица коју Владимир Андрић узима за песнички субјект у својој песми „Ружно паче” у бунтовном духу предтинејдера разматра ову синтагму и аргументује зашто она није *ружно паче*, иако „неки кажу” да јесте.

²⁶ Имплицитно, овде је садржано питање да ли би лабуду било лакше да превазиђе потешкоће на своме путу да је за то време био прихваћен онакав какав јесте, или да је бар знао шта ће на крају постати.

ма хумора итд. Одједи у поезији за децу одражавају реакције на садржај бајке из свести важећег друштвеног и идеолошког рама у коме песма настаје, друштвеног полемичког дискурса, и, коначно, актуелне свести њених најсуптилнијих читалаца (после писаца ауторске бајке) – дечјих песника. Тумачећи је стваралачки, управо они подупиру њен опстанак у интересовањима најмлађе публике, подразумевајући је у претходном читалачком искуству, а одржавају је свежом у савременој читалачкој свести – полемишући с њом.

За крај ове недовршене анализе, која делом говори и о кризи читања, отворићемо оптимистично питање потенцијалне мотивације деце за читање изворних текстова бајке након што се у провокативном, духовитом или полемичком тону њени фрагменти јаве у поезији и покрену формирање (образовне) потребе за читањем и преиспитивањем читалачког искуства.

ИЗВОРИ

- Ђорђевић, Драгомир. *Ја и моја машина*. Београд: Танеси, 2017.
- Ђурђевић, Поп Д. *Мадам Тисо Дунав Тисо*. Смедерево: Смедеревска песничка јесен, 2014.
- Ерић, Добрица. *Славуј и сунце*. Загреб: Младост, 1979.
- Кнежевић, Јово. *Чаробна књига с шавана*. Београд – Рума: Нолит – Српска књига, 2001.
- Максимовић, Десанка. *Врш дејинства: њесме*. Београд: БИГЗ, 1993.
- Милошевић, Стеван. *Аждаја најушша бајку*. Чачак: Пчелица издаваштво, 2019.
- Одаловић, Мошо. *Где је ламинно дете*. Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- Радовић, Душан. *Антологија српске поезије за децу*. Београд: Српска књижевна задруга, 1995.
- Рогач, Благоје. *Срећа мајарећа*. Рума: Српска књига, 2002.
- Ршумовић, Љубивоје. *Чини ми се вековима*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2009.
- Стевановић, Бранко. *Прича о принцу јединцу*. Београд: Завод за уџбенике, 2004.
- Стевановић, Бранко. *Зоолошка њесмарица*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Стевановић, Бранко. *Аваншуре Краљевића Марка*. Београд: Лагуна, 2016.
- Трајковић, Пеђа. *Свакој њешка, ушорком у среду*. Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2015.
- Фишер, Ђорђе. *Како расту маме*. Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2016.
- Хамовић, Драган. *Рођен као змај – Песме деце и нимало наивне*. Чачак: Пчелица издаваштво, 2019.
- James Thurber. *Fables for Our Time*. New York: Blue Ribbon Books, 1940.
- Vitez, Grigor. *Povjerenje života – Izabrana djela*. Prir. Nikola Vujčić. Zagreb: SKD Prosvjeta, 2011.

ЛИТЕРАТУРА

- Јовановић, Александар. Поезија Љубивоја Ршумовића. У: Љ. Ршумовић, *Огакле су делије*. Горњи Милановац: Дечје новине, 1998, 9–22.
- Марковић, Бојан, Вишња Мићић. Народна бајка данас – две свести усмене прозе. Е. Gunišová, L. Paučová (eds), *Slovanský literární svět: kontexty a konfrontance II*. Brno: Masarykova univerzita Filozofická fakulteta, 2016, 113–123.
- Мићић, Вишња. *Дете читалац и хронологија читања*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2020.
- Опачић, Зорана. *Поетика бајке Гроздане Олујић*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2011.
- Опачић, Зорана. Витезово путовање кроз сан и јаву – борба за модерни дух песме за децу. Александар Јовановић и др. (ур.). *Поезија као завичај – њоешика Григора Вишеза*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2015, 105–118.
- Пол, Лиса. Од стереотипа о родним улогама до субјективности: феминистички приступ. У: П. Хант (ур.), *Тумачење књижевности за децу*. Београд: Учитељски факултет, 2013, 175–193.

Шаранчић Чутура, Снежана. *Фолклорно у простору наивној*. Сомбор: Педагошки факултет, 2017.

Betelhajm, Bruno. *Značenje bajki*. Beograd: Jugoslavija – Prosveta, 1979.

Estes, Klarisa Pinkola. *Žene koje trče s vukovima*. Beograd: Kosmos izdavaštvo, 2017.

Jung, Karl Gustav. *Čovek i njegovi simboli*. Beograd – Podgorica: Kosmos izdavaštvo – Nova knjiga, 2018.

Liti, Maks. *Evropska narodna bajka*. Beograd: Bata – Orbis, 1994.

Mabij, Pjer. *Ogledalo čudesnog*. Beograd: Nolit, 1973.

Mićić, Višnja, Bojan Marković. Fairy tales in a problem, Problem-based approach in teaching fairy tales. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia*, VIII (2017): 78–90.

Prop, Vladimir. *Morfologija bajke*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2012.

Todorov, Cvetan. *Uvod u fantastičnu književnost*. Beograd: Službeni glasnik, 2010.

Zlotovic, Mišel. *Strahovi kod dece*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1982.

Višnja S. MIĆIĆ

ECHOES OF FAIRY TALES
IN MODERN SERBIAN POETRY
FOR CHILDREN

Summary

This paper examines the poetic ways to incorporate fairy tale motives, topics, and characters into modern Serbian poetry for children. This research is directed towards different ways of interchange between the poetry and the referential texts taken from a certain fairy tale or fairy tale genre. By interpreting this dialogue, we aim to find out different ways in which the young reader's experience can be engaged, and possibilities for the start of the new fairy tale reading. Considering the quantity of material, the goal of this paper is to list different types of intertextual dialogues, and to give the quantitative analysis of the dialogues where the problematization of the fairy tale patterns is most present.

Keywords: reading experience, intertextual dialogue, fairy tale form, deconstruction, negative protagonists